УДК 811.161.2: 811.112.2

УКРАЇНСЬКІ ХРОНОНІМИ В НІМЕЦЬКОМОВНИХ ЗМІ

Марія ТКАЧІВСЬКА, Денис ТКАЧІВСЬКИЙ (Івано-Франківськ, Україна)

У статті розглядаються хрононіми як малодосліджений розряд власних назв, здійснюється огляд наукових досліджень, присвячених цій проблемі та подаються класифікації хрононімів, здійснені провідними науковцями. На основі вибірки хрононімів доби української незалежності проводиться аналіз шляхів відтворення у німецькомовній періодиці хрононімів Помаранчева революція, Революція Гідності, Майдан.

Ключові слова: власна назва, хрононіми доби української незалежності, відтворення, аналіз, транскрипція.

The article examines chrononyms as poorly studied category ofproper names, overviews sci entific researches devoted to this problemand provides classifications of chrononyms, made by lea ding scientists. The analysis of ways of presentation of chononyms of the Orange Revolution, Revolution of Dignity and Maidan in German speaking periodicals was carried out on the basis of selection of chononyms of the period of Ukrainian independence.

Key words: proper name, chononyms of the period of Ukrainian independence, analysis, presentation, transcription.

Людина як частина соціуму не може бути вільною від його законів і процесів та їх впливу на неї. До зовнішніх чинників, які впливають на людину незалежно від неї, належать перевороти, революції, війни та інші суспільні процеси. Все ж людина залишається центральною рушійною силою, здатною не тільки брати участь в таких процесах, але й визначати хід історії. Це продемонстрували революційні процеси в Україні 2004 та 2013-2014 років, які призвели до зміни напрямку політичного курсу нашої країни. Такі процеси сприяють появі нових позначень (наприклад, Помаранчева революція), а також активізують друге дихання і новий смисл вже існуючих слів (наприклад, Майдан). Мова йде про хрононіми – власні назви (ВН), які позначають певний

відрізок часу в історії, упродовж якого відбувається та чи інша важлива для людства подія.

Метою нашої статті є аналіз шляхів відтворення хрононімів доби української незалежності в німецькомовних ЗМІ. До основних завдань статті належить огляд наукових досліджень, присвячених хрононімам, здійснення вибірки хрононімів доби української незалежності із німецькомовних газет і журналів, аналіз шляхів відтворення хрононімів доби української незалежності в німецькомовній періодиці.

До ґрунтовних розвідок, присвячених цій проблематиці, належать дослідження О.Карпенко «Структура хрононімічного фрейму», «Хрононімічна трансонімізація топонімів», дисертаційна робота С.Реммера «Хрононіми як особливий розряд власних імен», монографія М. М. Торчинського «Структура онімного простору української мови». Хрононіми досліджували також А.Новожилова «Функциональная вариативность относительных хрононимов: на материале немецкого языка», С.Волкова «Функции периферийных онимов в художественном тексте (на примере хрононимов и геортонимов в романе О. Ермакова «Знак зверя»)», О. Черних, Д.Вайман «Хрононимы в календарных традициях немцев Урала», С. Насакіна «Специфика использования хрононимов в рекламных текстах фармацевтических препаратов». Досліджувану проблему розглядали у своїй статтях українські дослідники В. Ільченко, О. Чебанюк, Я. Чайковський та ін. Однак хрононіми ще досі належать до малодосліджених ланок мовознавства.

На думку А. Новожилової, «категорія часу – одна із основоположних категорій, яка структурує нашу свідомість і визначає світосприйняття» [4, с.101]. Як зазначає Р. Ковалевський, «у сучасній лінгвістиці порівняно недавно було обґрунтовано виділення лексико-семантичної категорії часу, що отримала найменування «хронос» [цит. за 4]. Функції хроноса полягають в актуалізації часу подій висловлювання і їх хронологізації в тексті. Одиницею категорії хроноса є хрононім – лексичний засіб вираження часу і часових відносин [4, с.101].

Дослідники по-різному окреслюють визначення хрононіма**.** «Хрононім (від грец. *χρόνος* – „час, пора") – „власна назва історично вагомого відрізку часу": *Середні віки, епоха Відродження (Відродження, Ренесанс), Петровська епоха, Ялтинська конференція, Хельсінкська конференція* [цит. за 9, с.267]. За О. Карпенко, «хрононіми – власні назви часових відрізків – подій, що відбуваються в якийсь період і тому локалізовані в часі, а не в просторі. Для події головне: коли?» (…)» [2, с.3]. У своєму дослідженні С. Реммер вперше встановлює багатоаспектну характеристику хрононімів як особливого розряду власних назв. За С.Реммером, «хрононіми – особливий розряд ВІ, кожне з яких називає події історії та явища культурного життя, побуту народу, співвіднесені з певним відрізком часу, який (завдяки цим подіям) став важливим моментом в історичному та культурному розвитку народу, людства в цілому» [5]. На думку О. Карпенко, «хрононіми не просто власні назви відрізку часу. Вони об'єднуються якоюсь подією і прив'язані до якогось часу, причому час (а тому й хрононіми) може бути лінійним або циклічним» [2].

У своєму дисертаційному дослідженні С. Реммер подає обширну класифікацію хрононімів. Він виділяє хрононіми, що умовно називають точку часу (постійні – *Свято Святої Покрови*; рухливі – *Великдень*) і хрононіми, що називають відрізок часу (постійні – рос. *Рождественский пост*; рухливі – *Всеїдний тиждень)*. Крім того С.Реммер виділяє хрононіми *з одиничним* (*День космонавтики*) та *збірним* референтом *(Спас*), хрононіми *монореферентні (Водянуха*) *і полірефернтні (Свят-вечір*). Відповідно до особливостей позначення номінованого об'єкта науковець подає *згорнуті* та *розгорнуті* хрононіми. За обсягом денотата вчений розрізняє *мегахрононіми*, *макрохрононіми* і *мікрохрононіми*. С. Реммер також подає класифікацію *за складом хрононімів* (*прості, складні* і *складені*, або комплексні) *і ступенем утворення* (хрононіми, що мають у своєму складі одну та дві основи *та* не менше двох слів). Він також розрізняє хрононіми за ступенем утворення («первинні" та утворені від "первинних") [5]. Як уже згадувалося вище, О. Карпенко при розгляді сутності хрононімів розділяє їх «на дві чітко відмінні

групи, які залежать від двох різних розумінь часу: лінійне розуміння: час є рухом з минулого в майбутнє, і є циклічне – щороку повторюється. (…) Третього їх типу не може бути принципово, як не може бути поєднання лінійного та циклічного сенсу тієї ж назви» [2].

Хрононіми не тільки співіснують з антропонімами, топонімами та іншими власними назвами, а й нерідко складають з ними єдине ціле (наприклад, свято Івана Христителя). «Хрононімами часто є одиничні лексеми метафоричного чи метонімічного характеру, хоча серед них зустрічаються і найменування-словосполучення (особливо це стосується геортонімів та окремих груп фактонімів) [9, с.272]. Наявність хрононімів фіксується як у публіцистиці, та і в художній літературі. Особливо у творах сучасних письменників Ю. Андруховича, С.Жадана, О.Забужко та ін. [див. 7]. У тексті літературного твору, на думку С. Реммера, «хрононіми використовуються як часовий орієнтир і найменування подій, історичних фактів» [5, с.9]. Як зазначає С. Рубцова, «хрононіми часто вживаються в мові ЗМІ, в заголовках, оскільки не лише сигналізують про якийсь освітній рівень того, хто пише, але і є досить експресивним засобом» [6].

Помаранчева революція, Революція Гідності та події, пов’язані із проведенням антитерористичної операції на сході України спонукали іноземні засоби масової інформації, особливо інтернет-видання, все більше висвітлювати події в Україні. Це потребує компетентності іноземного журналіста чи перекладача, особливо при відтворенні нових власних назв, у тому числі хрононімів іноземною мовою. Відтворенню цитат та окремих власних назв доби української незалежності були присвячені наші попередні дослідження [7, 8].

Розглядаючи хрононім *Помаранчева революція*, М.Навальна наголошує на тому, що спочатку лексема *помаранчевий* «вживалася на позначення кольору виборчої символіки політичної сили, яка перемогла на виборах Президента України і висловила рішучий протест владі за фальсифікацію виборів. (…) Далі лексема у формі субстантивованого прикметника помаранчеві вживається для

називання тих, хто стояв на Майдані, хто й далі відстоює ідеї помаранчевої революції» [3]. Хрононім *Помаранчева революція* був перекладений багатьма мовами і переповнював шпальти як українських, так і зарубіжних газет, журналів та інтернет-статей. У німецькомовній пресі даний хрононім зафіксований у таких варіантах*: Orangen Revolution, Orangene Revolution, Orange Revolution.* Найчастіше вживається перший варіант. Наприклад: «*In die Politik ging er 2004, nach der Orangen Revolution in der Ukraine* [St. Galler Tagblatt, 09.02.2014]; «*Der mächtige „Schokoladenkönig" Petro Poroschenko, der mit seinem Fernsehsender Fünfter Kanal schon bei der Orangen Revolution die Opposition unterstützt hatte, versprach auf dem Maidan, das Fußballstadion von Kiew auf eigene Kosten sanieren zu lassen*» [die tageszeitung, 01.03.2014, S. 11]. За словами О.Карпенко, хрононім *Помаранчева революція* «ряд газет і досі неправомірно подає в лапках і з малої літери» [2]. Наявність лапок спостерігаємо і в німецькій мові.

В українську мову революційні процеси 2014 р. на Майдані ввійшли ще як *Революція Гідності* (нім. упод. – *Revolution der Werte*). Оскільки позначення революцій *Revolution der Werte* вже існувало в інших країнах, тому в німецькомовній періодиці воно зустрічається із посиланням на Помаранчеву революцію, або на країну, в якій вона відбувалася: „*Die orange Revolution wurde ganz richtig als die Revolution der Werte definiert*" [Neue Zürcher Zeitung, 01.02.2014]. Більш вдалим вважаємо відтворення хрононіма як *Revolution der Würde* (теж вживається для революцій в інших країнах), яким також послуговуються зарубіжні журналісти для позначення Революції Гідності („*Kiew erinnert sich an die „Revolution der Würde*" [Neue Züricher Zeitung, 28.11.2014].

У німецькомовній періодиці також зустрічаються й інші назви українських революційних процесів. Наприклад, *Revolution der orangen „Westler*" («*So war es nach der Revolution der orangen «Westler», und so war es nach dem Wahlsieg der russophilen «Blauen*» [Galler Tagblatt, 02.10.2007]); *die jüngste ukrainische Revolution* («*Was kennzeichnet die jüngste ukrainische*

Revolution?» [Weltwoche, 28.05.2014]); *anti-oligarchistische Revolution* («*Obwohl der Kiewer Maidan sich auch als „anti-oligarchistische Revolution“ verstand, scheinen die neuen Machthaber ohne die Superreichen nicht auszukommen*» [Rhein-Zeitung, 06.03.2014, S. 6]).

Як зазначає О. Карпенко, «хрононіми мають різний період існування, що зумовлено вагомістю, історичною значущістю події» [2, с.118]. На думку С. Реммера, «основними тенденціями функціонування хрононімів є, з одного боку, деонімізація, повне забуття цих імен, з іншого – відновлення їх активного функціонування, виникнення нових хрононімів» [5, с.13]. В українській мові є хрононіми, які активізували і підсилили своє функціонування через певні історичні процеси, що відбулися згодом. Так, ВН *Майдан* набула значно ширшої конотації ніж її первинне значення, а також інтенсифікувала дію свого функціонування під час Революції Гідності. Семантична структура лексичної одиниці *Майдан* вийшла далеко за межі позначення площі. Лексична одиниця *Майдан* позначає «Майдан Незалежності» – територію у центрі Києва; місце протесту за демократичні перетворення; демократичний рух, сформований у час революційних перетворень. ВН *Майдан* має широкий спектр використання в ЗМІ. За О.Карпенко, «популярний відтопонімний хрононім *Майдан* використовується як з меліоративними, так і з пейоративними конотаціями у різних типах дискурсу, зокрема й у Інтернет-комунікації» [2, с.120]. Аналізуючи використання у німецькомовній періодиці ВН *Майдан* (нім.– простий хрононім *Maidan)*, прослідковуємо наявність синонімічного ряду, до якого входять складні та складені хрононіми – *Kiewer Maidan, Majdan Nesaleschnosti, Platz der Unabhängigkeit, Euro-Maidan*.

С. Реммер зазначає, що «в семантиці хрононімів найбільше значення має їхня кумулятивно-культурна функція: відбиття хрононімами історико-культурних реалій, зв’язок» [5, с.13]. Політична ситуація в Україні під час подій на Майдані сприяла появі нових реалій, які віддзеркалювали революційні процеси, розширюючи їх семантичне поле. ВН *Майдан* активізувалася як продуктивний словотворчий елемент для утворення інших позначень.

Наприклад, *Євромайдан*, *Автомайдан*, *Антимайдан* та ін. Як наголошує В.Ільченко, «війни, прояви національного та релігійного екстремізму, революції, державні перевороти та інші соціальні катаклізми спричиняють метонімічні зміщення денотативного значення власних назв, котрі ідентифікують місце, учасників, винуватців тощо соціальних потрясінь (майданівці)» [1]. Аналізуючи лексичний корпус доби української незалежності, спостерігаємо також низку позначень учасників та винуватців революційних дій, які зафіксовані в німецькомовній періодиці. Наприклад, похідні від простого хрононіма *Maidan: Maidan-Aktivisten, Maidan-Demonstranten, Maidan-Proteste*; похідні від складного хрононіма *Automaidan: Automaidan-Aktivisten* (позначення Automaidanler, яке зустрічається в літературних перекладах, відсутнє); похідні від складного хрононіма *Euromaidan (Euro-Maidan): Euromaidan-Bewegung, Euromaidan-Demonstranten* (позначення Euromaidan-Proteste на час здійснення дослідження не зафіксоване); *Antimaidan*.

Як уже згадувалося, ВН *Майдан* широко представлена в німецькомовній пресі і вживається у різних значеннях (як місце, на якому проходили протести за демократичні перетворення, і як демократичний рух). Сама лексема та її похідні відтворені в німецькомовних текстах передусім за допомогою транскрипції, транслітерації та із використанням додаткового тлумачення. Наприклад: «*Der deutsche Außenminister Westerwelle besuchte nach seiner Anreise am Mittwochabend in Begleitung der Oppositionsführer Klitschko und Jazenjuk den Unabhängigkeitsplatz* (*Maidan Nesaleschnosti*) *im Zentrum der Stadt, wo die Demonstranten ihr Basislager haben*» [Neue Zürcher Zeitung, 06.12.2013].)

До найбільш уживаних способів їх відтворення в німецькомовній періодиці належить транскрипція (*Maidan*), рідше – транслітерація (*Majdan*). Використання транскрипції та транслітерації до повної назви «Майдан Незалежності» у німецькомовній періодиці також має різне графічне оформлення: *Ma**i**dan Nesale**sch**nosti* («*Wir wollen ein besseres Leben», ist ein Satz, den man auf dem Kiewer Maidan Nesaleschnosti, dem Unabhängigkeitsplatz, dieser*

Tage oft hören kann» [Neue Zürcher Zeitung, 07.12.2013, S. 33]), *Mai**d**an Nesale**sh**nosti* («*Auf dem «Maidan Nesaleshnosti» wuchs daraufhin wieder ein oppositionelles Zeltlager*» [Die Südostschweiz, 02.12.2013, S. 13]), *Majdan Nesale**sch**nosti* («*Sie stehen auf dem zentralen Platz der Hauptstadt – Majdan Nesaleschnosti, dem Unabhängigkeitsplatz – und angrenzenden Straßen*» [Süddeutsche Zeitung, 08.12.2004, S. 14].). Для позначення безпосереднього зв'язку Майдану з революційними процесами і для полегшення їх сприйняття реципієнтами використовується коментар. Наприклад: «*auf dem Majdan, dem zentralen Platz der Orangen Revolution*» [St. Galler Tagblatt, 02.04.2008]. До найбільш уживаних позначень належить *Kiewer Maidan*: «*Da war der Protest auf dem Kiewer Maidan erst ausgebrochen*» [Mannheimer Morgen, 20.05.2014]. Співвіднесення ВН *Майдан* і топоніма спрямовує читача на події безпосередньо в столиці України, а не в будь-якій іншій країні світу, що також полегшує сприйняття реалії іншомовним реципієнтом. Зважаючи на використання в українській та німецькій мові різних абеток, на час дослідження нами не виявлено в німецькомовних текстах прикладів трансплантації лексеми *Майдан* із використанням кирилиці.

Як уже зазначалося, хрононім *Майдан* ліг в основу творення інших похідних власних назв, пов'язаних з демократичними процесами в Києві та Україні в цілому. До них належить хрононім *Євромайдан* (позначає результат протестів через непідписання договору про асоційоване членство України в Європейському Союзі), що має в німецькомовній пресі два різні графічні оформлення: *Euromaidan* та *Euro-Maidan («*Auf dem Euro-Maidan wurde mehr russisch gesprochen als ukrainisch, es gab keinen Sprachkonflikt» [Nürnberger Zeitung, 15.05.2014, S. 6]). Похідна ВН *Автомайдан* (позначає рух активістів-автомобілістів проти діючого режиму) в німецькомовній періодиці відображена за допомогою транскрипції: *Automaidan* (відповідно похідні – *Automaidan-Aktivisten:* «*Seit die Polizei eine Gruppe von Automaidan-Aktivisten gestoppt und die Teilnehmer festgenommen hat, ist Bulatov verschwunden*» [Süddeutsche Zeitung,

30.01.2014]). Подібне прослідковується і при використанні похідної від хрононіма *Майдан* ВН *антимайдан* – «*Antimaidan*».

Отже, хрононіми доби української незалежності *Помаранчева революція, Революція Гідності*, *Майдан* – це власні назви, що позначають вагомі для України проміжки часу, в які відбулися політичні та суспільні зміни в державі, що суттєво вплинули на хід української історії. Висвітленню подій, присвячених цим проміжкам часу, приділяли уваги тільки українські, але й більшість зарубіжних засобів масової інформації, у тому числі німецькомовні. Як демонструють результати дослідження, у німецькомовних ЗМІ українські хрононіми зазвичай відтворюються німецькою мовою за допомогою транскрипції та транслітерації. Введення додаткового тлумачення слугує полегшенням для іншомовного реципієнта. Уподібнення – менш поширений і не завжди виправданий спосіб відтворення ВН, що не зберігає національну маркованість. Дослідження не фіксує жодного прикладу трансплантації хрононімів із використанням кирилиці. Аналіз засвідчує потребу у наступних наукових розвідках хрононімів і їх відтворення в іноземних ЗМІ.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ільченко В. Соціально-експресивні конотації імен у ЗМІ. електронної бібліотеки Інституту журналістики / В.Ільченко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article& article =1034.
2. Карпенко О.Ю. Хрононімічна трансонімізація топонімів / О. Карпенко //Записки з романо-германської філології. – Вип. 25. – 2010. – С.116-121.
3. Навальна М. Слово “помаранчевий” у мові української преси / М.Навальна. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://linguistics.kspu.edu/ webfm_send/782.
4. Новожилова А.А. Функциональная вариативность относительных хрононимов :на материале немецкого языка / А.А. Новожилова. –

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dissercat.com/content/funktsionalnaya-variativnost-otnositelnykh-khrononimov-na-materiale.

5. Реммер С.А. Хрононіми як особливий розряд власних імен: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02 / С.А. Реммер; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2005. – 19 с. – укр.
6. Рубцова С. Ю. Прецедентные единицы – хрононимы в английском языке в переводческом аспекте / С.Ю.Рубцова. – Санкт-Петербургский государственный университет, 2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.conference-spbu.ru/ conference/ 30/reports/2062/.
7. Ткачівська М. Р. Цитати доби української незалежності в німецькомовних перекладах творів Ю. Андруховича / М. Р.Ткачівська // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки № 9 (268) травень 2013. – Частина І. – с. 100-105.
8. Ткачівська М. Українські ергоніми в німецькомовній пресі / М. Ткачівська, Д. Ткачівський // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: зб. наук. пр. – Острог. Серія філологічна. – Вип. 59, 2015. – С.280-285.
9. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови: Монографія / М. Торчинський. – Хмельницький: Авіст, 2008. – 550 с.
10. Черных А. В. Хрононимы в календарных традициях немцев Урала /А.В.Черных, Д.И.Вайман // Вестник Пермского университета. Российская и зарубежная филология. – Вып. 3(31), 2015.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rfp.psu.ru/archive/3.2015/ chernykh_vayman.pdf.